

***Marx Kullanım Kılavuzu (Marx-Mode d'Emploi)*, Daniel Bensaïd, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul, Habitus Yayınları, 2010, s. 205.**

Tamer Yıldırım*

Kitabın yazarı Daniel Bensaïd Fransa'da komünist hareketlerin gerek eylem gerekse siyasal alanda etkin isimlerinde biriydi. Bu özelliğini öldüğü 2010 yılına kadar devam ettirdi. Bu kitap yazarın son çalışmasıdır. 2008 kriziyle Marx'ın popülerleşmeye başlaması üzerine yazılan ama Marx'ı akademik bir üslupla değil hayatın ve savaşım içinde sınıf mücadelesinin bir neferi olarak ele alan kitap 2009 yılında yazılmış, Stephane Charbonnier'in (Charb) kanaatimce pek gerekli olmayan çizimleriyle süslenmiştir. Kitap 12 bölüm halinde genel olarak Marx'ın eserlerinin kronolojik sırası göz önüne alınarak düşüncelerinin bir incelenmesi sunmaktadır. Bu, yapılırken çağdaş siyasi liderlere (özellikle N. Sarkozy) ve uygulamalarına eleştiriler getirmektedir.

Yazar kitabını tanımlarken şöyle demektedir: “Marx'ın kendine özgü ve kıymeti bilinmemiş düşüncesini, taklitlerine ve önyargılara aldırmandan yeniden oluşturmak niyetinde olmayan bu kitap, onun her türlü Ortodoksluktan, doktriner bağnazlıktan uzak bir tarzda, çözümlenmemiş çatışmaları, sorunları dikkate alan ve her zaman kendi özeleştirisine, kendini yenilemeye hazır olan radikal eleştirisini ele almaktadır”(s. 8). Bu ifadeleriyle her ne kadar kitapta otantik ve özüne uygun bir Marx değerlendirilmesi yapıldığı ifade edilmek istense de bazı çağdaş değerlendirmeler hariç orijinal bir yanı yoktur.

Eserleri ele alırken en önemli değerlendirmeler *Komünist Parti Manifestosu* üzerinden yapılmıştır. Yazar buradan hareketle komünizmi, bireyin kendini anonim bir kollektiviteye feda etmesi gibi tasvir eden bir efsanenin aksine, *Komünist Parti Manifestosu* bu sistemi her bireyin özgür gelişiminin önkoşulu olduğu bir birliktelik olarak tanımlar çünkü

* Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tameryldr@hotmail.com

özgürlük yalnız yaşanan bir mutluluk değildir (s. 63). Fakat geçmişe bakıldığında *Komünist Parti Manifestosu* bazen aralarında sadakatın en mükemmel ifadesi olan sadakatsizlikler de dâhil olmak üzere yorumların ve algılamaların tarihi olarak değerlendirilir (s. 187-8).

Yazara göre Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nde "Hegel'in tarih felsefesi, Almanların içinde gerçek çıkarların hatta politik çıkarların değil ama salt düşüncelerin yer aldığı tarih yazım tarzının tutarlı son ifadesidir. Filozofların gerçek anlamda tarihsel vakaları, dile getirmekte yetersiz kaldıklarını bunun yerine ciddi incelemelere değil tarihsel kurgulara ve edebi dedikodulara dayanan öyküler sunduklarını öne sürmüşlerdir. Bu idealist kavrayışların karşısına materyalist ve dindışı bir kavrayış çıkartılır. Sınıf çatışmalarının çeyrek asrını anlatan bu önemli yapıt güç ve karmaşık durumları içinden çıkılmaz hale getirirken, zamanın doğrusal akışını altüst eder. Tarih Marx için doğrusal bir hatta değil bir dizi dallanmalar ve çatallanmalarla ilerler (s. 71).

Bensaïd'e göre Marx ve Engels *Kutsal Aile*'de gerçekleşen her şeyin zorunlu olarak dünyanın ve insanların oldukları şekliyle varoluşlarına bağlı olduğunu öne süren dinsel düşüncenin bakış açısını reddetmiştir. Mücadelenin içinde ve mücadeleyle şekillenen dindışı tarih anlayışı bir anlamada Marx ve Engels'i olanaklının düşünürü kılmaktadır (s. 72). *Ekonomi Politikin Eleştirisi*'nde politikanın mekanik bir yöntemle ekonomi üzerinden tanımlanmasından uzak olan ilk gözlemde Marx, savaşın yeni toplumsal ilişkilerin sınıandığı bir laboratuvar olduğunun altını çizmiştir. İkinci gözlemde dinlerin ve devletlerin eski tarihinin büyüsünü bozmak üzere şimdiye dek yazılan idealist tarihin terk edilerek gerçek tarih anlayışını benimsemek gerektiğini ifade etmiştir. Marx'ın da dilediği gibi ilahiyatın ve gaiyetin önemli yapıtlarıyla bir kopuşu temsil edecek olan bu notlar tarihin yeniden yazımını teşkil edecek kadar değerli bilgiler içerir. Yoktan

varolan ya da salt ilahi iradenin ürünü olan dini mucizeden farklı olarak gerekçeleri olan devrimler beklenmedik bir yerde ve zamanda ortaya çıkarlar. Yazar için kavganın düşünürü olan Marx, bir tarih felsefecisi değil, politik eylemin stratejistidir (s. 73-75).

Yazar'ın değerlendirmesine göre *Kapital* zor bir kitap olarak ünlense de, Marx onu işçiler için yazdığını öne sürüyordu. Yine de gerçek ikisinin ortasındaydı: Kitap kolay olmasa da okunabilir nitelikteydi. *Kapital*'de Marx, Hegel'den esinlenmiştir (s. 111-113). Fakat Marx için önemli olan nesnelere bir sözlüğe yerleştirmek için etiketlemek değil, devrim halindeki bir bütünlüğün içindeki sosyal olgular arasındaki ilişkileri kavramaktır. Marx'tan dönemini dikkate almadan sınıflar ya da emek hakkında bir tanım yapmasını ve kendilerini donup kalmış bir halkanın içine hapsedmesi doğru değildir (s. 176-177). Marx'ın kavramlaştırdığı sermaye, iç çatışmaları bir olanaklar yelpazesi sergileyen bir sistemdir. Sınıf mücadeleleri hangilerinin etkin olacağına, hangilerinin yolda kalacağına karar verecektir. Tarihi ve yapıyı olağanlığı ve zorunluluğu, eylemi ve süreci, reformu ve devrimi, aktifi ve pasifi, nesneyi ve özneyi birlikte kavramak yeteneğindeki bir düşünce özü itibariyle stratejik bir düşünce olup devrimin cebridir. Marx kendi içinde bir bilim ve bir yöntem olmadığına soyut bir rasyonalitenin hala fetişizmin kötü bir görüntüsünden ibaret olduğuna inanarak bilgilerin çeşitliliğini tek bir bilgiye indirgemeye, tarihsel diyalektiğin belirsizliliğinin yerine, doğal yasaların düzenliliğini koymaya çalışan genel metodun yanılmasına karşı mücadele etmiştir (s. 179-180).

Kitabın en ilginç değerlendirmesi ise Marksist hareketin yürütücüleri hakkında yapılan şu değerlendirmedir: "Marx, Engels, Lenin, Stalin üst üste konmuş bu profillerin amacı İncil'in Âdem'den Nuh'a uzanan yaratılışından esinlenen meşru bir soyağacı oluşturmaktı: Tıpkı Âdem'den Şit'e ondan Enuş'a ve Kenan'a uzanan aile bağı gibi, Marx'tan Lenin'e ondan Stalin'e geçen bir mirasın izleri

canlandırılmak isteniyordu. Arzulanan cennet bulunana ya da sonsuza dek, hiçbir kesinti yaşanmadan bu böyle sürüp gidecekti. Bürokratik ikonların yıkılması ve alçıdan idollerin yerle bir olması bir kurtuluştur: Bir yüzyıla yakın bir süre boyunca doğmalarla zincirlenmiş bulunan Marx'ı bir bakıma özgürlüğüne kavuşturma biçimidir. Engin ufukları aşan yapıtı bir dönemin düşüncesinin derinliklerini kazıyordu. Dinamik bir sistemin sürekli bir devinim halinde olan eleştirisi *Kapital*, planlarda yapılan birçok değişikliğe rağmen tamamlanmamıştı. Bunun nedeni yazarının ömrünün çok kısa olması değil, yapıtın bir insan ömrünü kapsamaması ve hiç durmadan değişen eleştiri nesnesinin onu sürekli daha uzaklara götürmesiydi” (s. 184-5).

Fakat sonuç olarak Marx, bir araştırmacı, ekonomist, filozof, tarihçi, sosyologdu ya da hepsinden birazdı. Bir kırıntı olarak Marx tamamen zararsızdı. Kendisini, politikaya bulaşmak gibi can sıkıcı bir düşünceye kaptırmıyandı saygıdeğer bir entelektüel olarak kabul edilebilirdi. Marx ve Engels teorik ve politik anlamda ne kadar yenilikçi ve gözü pek olurlarsa olsunlar, dönemlerinin insanları olarak onların da önyargıları vardı, düşünce tarzlarının, yasalar ve teknolojiyle aynı ritimde değişmemişlerdir. Fakat Marx'ın güncelliği, sermayenin günceliğinden bağımsız değildir. Çünkü Marx döneminin zaman ötesi olağanüstü bir düşünürü olarak sadece o dönemi değil geleceği de düşünmüştür. Amansız düşmanı sermayenin nesnel gücüyle teorik ve pratik olarak gırtlak gırtlığa mücadelesi onu günümüze taşımıştır. Çünkü önemsizliği bugünkü güncelliğini sağlamıştır (s. 184-186).

Yazara göre Stalin döneminin uzun teorik perhizi keşif ve yaratıcılık iştahlarını kabarttı. Devlet Marksizm'inin cübbesi ve engizisyonvari aforoz deneyimleri, aynı şekilde öncülüğünü önceki dönemin “büyük sapkınları” Ernst Bloch, Lucaks, Sartre, Althusser, Lefebvre, Ernst Mandel'in yaptığı bir düşünce özgürlüğüne olan meşru eğilimi yarattı (s. 191). Bu anlamda Bensaïd, Stalin uygulamalarının

Marksist düşünce'nin farklı değerlendirmelerinin ortaya çıkmasına ve bunların benimsenmesine katkı sağladığını düşünmektedir. Bunun niteliği konusunda veya ortaya çıkan olumsuz değerlendirmelere açıkça işaret edilmemektedir.

Kitabın eleştiriye en açık değerlendirmesi ise Marx'ın din hakkındaki yazıları tam teşhis konamayacak bir belirsizlikle yarıda bırakılmış gibi olmasına rağmen olumsuz bir tavırla bu konuya yaklaşılması ve ateizmin zorunlu bir din olduğu ve dinin genel olarak yasaklanmasının talep edilmesidir. Oysa çağdaş Marx araştırmacılarının bu konuda oldukça farklı değerlendirmesi bulunmaktadır.